

الحمد لله
الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هدايتنا

تحلیل محتوای کتب درسی

دانشگاه فرهنگیان

برگرفته از کتاب تحلیل محتوای کتاب درسی
نوشته عادل ظفری نژاد

فهرست مطالب

رابطه تحلیل محتوا و برنامه درسی
تعاریف کلیدی:

تعریف محتوای برنامه درسی
ویژگیهای محتوای برنامه درسی

تعریف کتاب درسی

تعریف تحلیل محتوا

ویژگیهای تحلیل محتوا

انواع تحلیل محتوا: توصیفی - ارتباطی - استنباطی - مفهومی

مراحل روش تحلیل محتوا: روش گال-بورگ و گال - روش مقاله ای

روشها یا تکنیکهای تحلیل محتوا

روشهای کمی شامل فرمول خوانایی فرای - کلوز - مک لافلین - هارتلی

روشهای کیفی شامل ولیم رومی - گیلفورد - گریسون بلوم و مریل

رابطه تحلیل محتوای کتاب درسی و برنامه درسی

عناصر برنامه درسی شامل:

(۱) نیازسنجی

(۲) اهداف

(۳) محتوا

(۴) روش

(۵) ارزشیابی

تحلیل محتوای کتاب درسی به بحث تحلیل، تفسیر، قضاوت، بازنگری و اصلاح برنامه درسی مربوط است.

تحلیل محتوا یک روش تحقیق است.

تعاریف کلیدی:

تعریف محتوای برنامه درسی

ویژگیهای محتوای برنامه درسی

تعریف کتاب درسی

تعریف تحلیل محتوا

ویژگیهای تحلیل محتوا

▶ تعریف محتوای برنامه درسی

▶ از نظر سیلور و الکساندر محتوا عبارت است از حقایق، مشاهدات، دریافته‌ها، تشخیص‌ها، حساسیت‌ها، طرح‌ها و راه‌های برگرفته از آنچه ذهنهای انسان‌ها درک کرده‌اند و آن بناهای ذهنی که این محصولات تجربه را در درون دانش، ایده‌ها، مفاهیم، تعمیم‌ها، اصول، طرح‌ها و راه‌حل‌ها، دوباره سازمان و نظم می‌دهد.

▶ ویژگیهای محتوای برنامه درسی

- ▶ (۱) صحت: مبتنی بر یافته‌های علمی دقیق باشد
- ▶ (۲) دقت: مبهم و ناقص نباشد
- ▶ (۳) موضوعیت: با نیازهای روز تناسب داشته باشد
- ▶ (۴) عینیت: متن بر مبنای اصول علمی تهیه شده باشد تا سیاست محض
- ▶ (۵) تناسب با اهداف اجتماعی
- ▶ (۶) تجارب یادگیری و پرورش استعدادها
- ▶ (۷) میان رشته‌ای: مطالب بین دروس مختلف با هم همخوانی داشته باشد.

تعریف کتاب درسی

از نظر متخصصان یونسکو کتاب درسی وسیله اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه خاص از نتایج آموزشی طراحی شده و از متن ، تصویر ، اهداف و تمرین تشکیل شده است و بطور سنتی مجموعه چاپی مجلدی است که آسان سازی توالی یادگیری را هدایت و راهنمایی می کند.

تعریف تحلیل محتوا

▶ **تعریف موردنظر برلسون:**

▶ تکنیکی پژوهشی برای توصیفی عینی، منظم و کمی محتوای آشکار پیام

▶ **تعریف موردنظر بیکر:**

▶ روش تحقیقی است که مجموعه ای از داده های موجود را مورد تحلیل کمی قرار می دهد تا در میان داده ها صفات خاصی مانند الگوهای تکراری را پیدا کند.

▶ **جمع بندی تعاریف:** یک روش علمی پژوهشی است که به بررسی و تحلیل کمی و کیفی محتوای آشکار یا پنهان هر نوع شکلی از یک پیام و تاثیر آن بر مخاطب می پردازد.

▶ **ویژگیهای تحلیل محتوا:**

▶ (۱) عینی بودن: بر اساس قواعد و گام های مشخص انجام شود.

▶ (۲) منظم بودن: روند منطقی دارد

▶ (۳) آشکار بودن: بایستی با متن یا پیام آشکار توجه شود و تحلیل داده مبنا صورت گیرد.

انواع تحلیل محتوا

- ▶ (۱) تحلیل محتوای توصیفی:
 - ▶ تحلیلگر به تبیین ویژگیهای آشکار کتاب درسی شامل متن نوشتاری، تصاویر، تمرین ها و اهداف می پردازد.
- ▶ (۲) تحلیل محتوای ارتباطی:
 - ▶ تحلیلگر ارتباط بین اجزا و عناصر یک کتاب درسی شامل اهداف، متن، تصاویر و تمرین ها می پردازد.
- ▶ (۳) تحلیل محتوای استنباطی:
 - ▶ روشی است که محقق را قادر می سازد تا برخی از واقعیات اجتماعی مربوط به زمان تولید کتاب درسی ، پیش بینی تاثیرات کتاب درسی بر فراگیران و جهت گیریهای خاص و اعلام نشده کتاب درسی را مورد بررسی قرار دهد. مثال: تحلیل محتوای شعرهای کتابهای فارسی دوره ابتدایی براساس مفاهیم و مضامین اجتماعی بکاررفته در این اشعار
- ▶ (۴) تحلیل محتوای مفهومی:
 - ▶ تحلیلگر به مطالعه ارتباط بین مفاهیم بکاررفته در متن و دستیابی به ایده اصلی نویسنده پیرامون آن مفهوم می پردازد.

مراحل روش تحلیل محتوا

➤ روش گال، بورگ و گال:

- (۱) شناسایی اسنادی که مربوط به اهداف پژوهش است.
- (۲) مشخص کردن سوالها فرضیه ها و اهداف پژوهش
- (۳) انتخاب نمونه ای از اسناد برای تحلیل
- (۴) تدوین یک روش مقوله بندی
- (۵) انجام تحلیل محتوا
- (۶) تفسیر معنای نتایج

➤ روش مقاله نویسی

- (۱) چکیده و کلید واژه
- (۲) مقدمه و بیان مساله، پیشینه
- (۳) اهداف
- (۴) سوالات
- (۵) روش انجام پژوهش: نمونه و روش نمونه گیری، روش داده یابی و داده کاوی، ابزار پژوهش
- (۶) یافته های پژوهش یا بحث اصلی
- (۷) نتیجه گیری
- (۸) پیشنهاد های کاربردی و پژوهشی
- (۹) منابع

روش ها یا تکنیک های تحلیل محتوا

تکنیکهای کمی: تاکید بر کمی سازی محتوا و استفاده از فراوانی و شاخص های عددی

هر یک از ابعاد محتوا

(۱) فرمول خوانایی فرای

(۲) تعیین سطح خوانایی کلوز

(۳) تعیین سطح خوانایی گانینگ

(۴) فرمول خوانایی مک لافلین

(۵) فرمول خوانایی یا درجه دشواری متن هارتلی

تکنیکهای کیفی: هدف ارائه درک و فهم عمیق از محتوا است

(۱) روش ویلیام رومی

(۲) شاخص های خلاقیت گیلفورد

(۳) الگوی تفکر نقاد گریسون

(۴) طبقه بندی بلوم

(۵) هدفهای آموزشی مریل

(۶) تحلیل قیاسی و استقرایی مایرینگ

روش فرای یا

روش تصویری یا نموداری

- ▶ در این روش اعتقاد بر این است که هر قدر طول جمله کوتاه باشد، به همان میزان قدرت خوانایی بیشتر است. این روش بر اساس دو اقدام ساده شمارش هجاهای شمارش جمله ها بنا شده است.
- ▶ مراحل روش فرای عبارت است از:
 - 1- حداقل سه نمونه متفاوت از بخشهای مختلف متن مورد ارزیابی را انتخاب کنید. هر نمونه دقیقاً یکصد کلمه داشته باشد. (اسامی خاص را حساب نکنید)
 - 2- تعداد جمله ها در هر یک از نمونه ها را بشمارید. اگر صدمین کلمه در قسمتی از جمله غیر از انتهای آن قرار داشت، تعداد کلمه های جمله را بشمارید و مخرج کسری قرار دهید که صورت آن تعداد کلمه هایی است که نمونه را به عدد صد رسانده است. مثلاً اگر جمله ده کلمه داشته باشد و کلمه صدم نمونه کلمه ششم جمله باشد کسر $6/10$ را با تعداد جمله های قبلی جمع کنید تا تعداد جمله های موجود در هر نمونه مشخص شود.

ادامه روش فرای

3- تعداد هجاهای موجود در هر نمونه را بشمارید. (هجاهای اسامی خاص را نشمارید) میانگین تعداد هجاهای هر سه نمونه یک صد کلمه ای را محاسبه کنید.

4- برای تعیین سطح خوانایی متن مورد ارزیابی، میانگین جمله ها را روی محور تعداد جمله ها و میانگین هجاها را روی محور هجاها مشخص کنید. محل تلاقی خطوطی که از این نقاط به موازات محور کشیده می شود مشخص می کند که سطح خوانایی متن از چه درجه سادگی یا دشواری برخوردار است.

روش کلوز

- ▶ این روش بر کل نگری تاکید دارد و یک روش گشتالتی است. با این روش می توان به سطوح متن کتابها از نظر آموزش و مستقل (خودآموزی) سطح فشار روانی و سطح آموزشی پی برد.
- ▶ این روش از کلاس دوم به بالا قابل اجرا است.

مراحل روش کلوز

- 1- انتخاب چند متن از قسمتهای متفاوت کتاب که هنوز فراگیران آنها را نخوانده اند.
- 2- اولین جمله هر متن را به صورت اولیه خودش بدون تغییر می نویسیم.
- 3- پنجمین کلمه هریک از متن ها را حذف می کنیم . به جای آنها نقطه چین می نویسیم. تعداد جاهای خالی از 20 الی 100 قابل تغییر است.
- 4- متن های نقطه چین شده را به دانش آموزان سطح مورد نظر می دهیم تا مناسب ترین مفهوم را در جای خود بنویسند.
- 5- جوابها را تصحیح کرده و به درصد تبدیل می کنیم .
 - الف- اگر نتیجه میانگین جوابهای درست بین 0-40 درصد باشد متن مورد نظر در سطح ناامیدی و فشار روانی است.
 - ب- اگر بین 40-60 درصد باشد خوب و در سطح آموزشی آن کلاس است.
 - ج- اگر بین 60-100 درصد باشد در سطح مستقل است. یعنی بدون کمک دیگران و معلم ، دانش آموز قادر به یادگیری است.

شاخص سطح خوانایی گانینگ

این شاخص براساس دو عامل زبانی طول جمله و طول کلمه محاسبه می شود. در این شاخص کلمه های دشوار آنهایی هستند که از چهار یابیش از چهار هجا تشکیل شده باشند. نحوه محاسبه سطح خوانایی در این روش به شرح زیر است.

1- یک نمونه یکصدکلمه ای از ابتدای نوشته (غیر از پاراگراف اول نوشته)، یک نمونه یکصدکلمه ای از وسط نوشته و یک نمونه یکصد کلمه ای از آخر نوشته را در نظر بگیرید.

2- تعداد جمله های هر نمونه را بشمارید و طول متوسط جمله ها را از طریق تقسیم تعداد کلمه ها به تعداد جمله های کامل هر نمونه محاسبه کنید.

3- کلمه های چهار هجایی یا بیش از چهار هجایی را بشمارید تا تعداد کلمه های دشوار مشخص گردد.

4- تعداد کلمه های دشوار را با تعداد متوسط کلمه ها در جمله ها جمع کنید و عدد حاصل را در $4/0$ ضرب کنید.

5- محاسبات فوق را در دو نمونه دیگر نیز تکرار کنید.

6- میانگین نتایج هر سه نمونه را محاسبه کنید.

عدد حاصل از عملیات فوق نشان می دهد که نوشته از نظر خوانایی مناسب کدام پایه تحصیلی است. درجه شاخص گانینگ معادل کلاسهای آموزش رسمی است.

مثال عددی شاخص سطح خوانایی گانینگ

- 1- تعداد جمله ها در هر نمونه یکصد کلمه ای $6=$
- 2- طول متوسط هر جمله $6/100=6/16$
- 3- تعداد کلمه های دشوار را محاسبه و با طول متوسط جمله جمع کنید.
 $6/16+2=6/18$
- 4- عدد حاصله را در $4/0$ ضرب کنید. $6/18*4/0=4/7$
- 5- خوانایی نمونه اول در سطح کسانی است که به اندازه هفت سال و چهار ماه درس خوانده اند.
- 6- عملیات فوق را برای نمونه های دوم و سوم نیز انجام دهید. $8/22$ و $6/6$
- 7- میانگین نتیجه سه نمونه را به دست آورید
 $4/7+6/6+8/22=3/8/36=2/12$

فرمول مک لافلین

- در این روش طی پنج مرحله میزان خوانایی متون مورد ارزیابی قرار می گیرد:
- 1- انتخاب نمونه: ده جمله متوالی در ابتدا، ده جمله متوالی در وسط و ده جمله متوالی در انتهای یک نوشته را انتخاب کنید.
 - 2- در این نمونه 30 جمله ای تمام کلمه های دارای چهار هجا یا بیشتر را شمارش کنید. کلمه های چندهجایی را در صورت تکرار دوباره شمارش کنید.
 - 3- جمع کلمه های چندهجایی را به دست آورده و سپس جذر آن را بگیرید. هرگاه این عدد جذر کاملی را به دست ندهد باید نزدیکترین عدد به آن را که دارای جذر کامل است انتخاب کرد. برای مثال 61 را 64 در نظر بگیرید.
 - 4- اگر عدد 3 را به جذر به دست آمده اضافه کنید، عدد حاصل توانایی خواندن شاگرد را از نظر سطح کلاسی که باید در آن قرار داشته باشد تعیین می کند
 - 5- اگر عدد 5 را به جذر به دست آمده اضافه کنید، عدد حاصل، سنی را که شاگرد باید داشته باشد تا بتواند متن مورد نظر را بفهمد مشخص می کند.
 - 6- سطح کلاسی خوانایی
- = فرمول خوانایی
- سطح سنی خوانایی

روش ویلیام رومی

بررسی میزان دعوت به پژوهش

- 1- حدود ده درصد یا حداقل بیست صفحه از قسمتهای مختلف کتاب را انتخاب کنید. (صفحات انتخابی از متن باشد)
- 2- بیست جمله پشت سر هم از هر صفحه جدا کنید.
- 3- نوع جمله ها را بر حسب حفظی یا ادراکی بودن مشخص کنید.
- 4- در هر صفحه فراوانی جمله های لفظی و درکی را مشخص کنید.
- 5- جمع فراوانی جمله های لفظی و درکی را در صفحات انتخابی حساب کنید.
- 6- بعد از مشخص شدن جمع فراوانی های هر کدام از جمله ها آنها را در فرمول زیر قرار دهید.

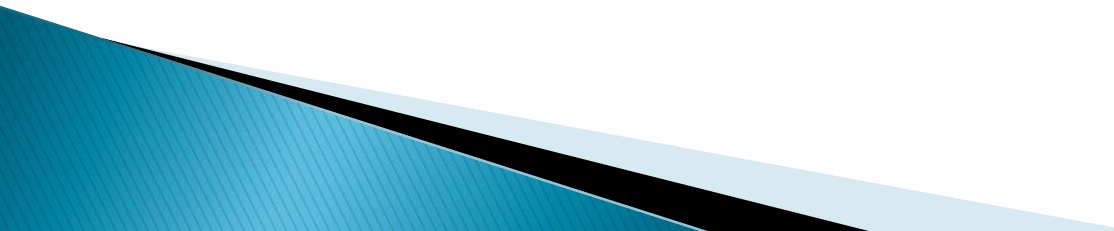
$$I = \frac{e+f+g+h}{a+b+c+d}$$

جمله های درکی

جمله های لفظی

رومی معتقد است اگر مقدار I از $4/0$ بزرگتر و یا برابر با یک باشد. متن کتاب فراگیران را به پژوهش بیشتر دعوت می کند. و اگر کمتر از $4/0$ و یا برابر صفر باشد، میزان دعوت به پژوهش کتاب کمتر است.

جمله های لفظی

- الف- جمله های لفظی یا حفظی: دانستنی هایی هستند که به طور مستقیم در اختیار دانش آموزان قرار می گیرد. که عبارتند از:
- a- جمله هایی که دانسته ها را بدون تفسیر و تعبیر بیان می کنند.
 - b- جمله های سئوالی که بلافاصله جواب به همراه دارند.
 - c- جمله هایی که کتاب به صورت نتیجه گیری بیان کرده است.
 - d- جمله های تعریفی. مانند هوش عبارتست از.....
-

جمله های درکی

- ب- جمله های درکی یا فعالیتهای سازنده: یادگیری هایی که دانش آموزان برای رسیدن به آنها درگیری فعالی دارند. که عبارتند از:
- e - جمله هایی که به نحوی از فراگیر می خواهد تا تعبیر و تفسیری انجام دهد.
- f- سئوالهایی که بلافاصله جواب را به همراه ندارند.
- g- جمله هایی که فعالیتی را از فراگیر می خواهد.
- h- پرسش و تمرینهایی که پاسخ به آنها مستلزم آزمایش و تحقیق است.

▶ ادوارد گلاسر، مجموعه‌ای از مهارت‌های زیربنای تفکر انتقادی را بر می‌شمارد:

▶ بازشناسی مسائل

▶ پیدا کردن وسیله‌هایی کاربردی برای مواجهه با آن مسائل

▶ جمع‌آوری و دسته‌بندی اطلاعات مرتبط

▶ بازشناسی فرض‌ها و ارزش‌های بیان‌نشده

▶ تفسیر داده‌ها

▶ سنجش شواهد و ارزشیابی گزاره‌ها

▶ بازشناسی روابط منطقی موجود بین گزاره‌ها

▶ استخراج نتایج تضمینی و تعمیم آن‌ها

▶ آزمودن تعمیم‌ها و نتایجی که فرد به آن دست یافته است

▶ ارائه‌ی قضاوت‌های دقیق درباره‌ی کیفیت‌ها و چیزهای خاص در زندگی روزمره

تحلیل محتوای مربوط به مولفه های خلاقیت گیلفورد و بیکاردز

- ▶ حساسیت به مساله: طرح مواردی که نجاکوی و حساسیت دانش آموزان را در برخی از مسائل بر می انگیزد.
- ▶ سیالی: توانایی تولید پاسخ های فراوان برای یک سوال یا مسئله باز یا استعداد تولید ایده های فراوان
- ▶ ایده های نوین: توانایی تولید پاسخ جدید تازه، و مرتبط با مسئله
- ▶ انعطافپذیری توانایی تولید ایده های غیرمعمول یا دیدن یک موقعیت از جنبه های متفاوت یا توانایی تولید ایده ها و روشهای بسیار متنوع
- ▶ ترکیب: ترکیب پدیده ها، ایده ها و مفاهیم
- ▶ پیچیدگی: توانایی دیدن روابط یا ایجاد پیوستگی براساس اطلاعات جزئی
- ▶ ارزشیابی: قضاوت بر امور، اطلاعات و روشهای روبه رو شدن با مسائل
- ▶ اقتباس: استفاده گزینشی از راه ها و کارهای گذشته که فرد را قادر به حل مسائل جدیدی می کند.
- ▶ بزرگنمایی: قدرت افزودن بر مفاهیم و پدیده ها و قویتر و بزرگتر نشان دادن آنها
- ▶ کوچک نمایی: ترسیم پدیده ها و مفاهیم در مقیاس کوچکتر و فشرده تر
- ▶ جایگزینی: استفاده از مواد، امکانات نگرش و احساسات دیگر به جای موارد و امکانات موجود
- ▶ ترتیبهای دوباره: تفکر خلاق می تواند اجزا و عناصر پدیده ها را با ترتیب های دوباره و به گونه ی دیگر بچیند
- ▶ معکوس سازی: جهت مخالف مفاهیم و پدیده ها را مورد توجه قرار دادن